

Шәкәрім Құдайбердіұлының «Бояулы суыр» өлеңінің текстологиясы¹Д.Қ. Шаяхимов^а, *Ә.Қ. Таңсықбай^б, Қ.К. Кенжалин^с, *Б.К. Аубакирова^д^аШ. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

Көкшетау, Қазақстан Республикасы

ORCID: 0009-0009-9788-3156

(E-mail: DShayakhimov_1@shokan.edu.kz)

^бШ. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

Көкшетау, Қазақстан Республикасы

ORCID: 0000-0001-9929-1685

(E-mail: adilet_2_97@mail.ru)

^сЛ.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Астана, Қазақстан Республикасы

ORCID: 0000-0003-0440-7556

(E-mail: k.kenzhalin@gmail.com)

^дШ. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

Көкшетау, Қазақстан Республикасы

ORCID: 0000-0001-7157-5782.

(E-mail: a.b.k_1967@mail.ru). *Байланыс үшін автор: adilet_2_97@mail.ru

ARTICLE INFO

АННОТАЦИЯ

Кілт сөздер:

Шәкәрім
Құдайбердіұлы,
«Бояулы суыр»,
текстология,
қолжазба, Қайым
Мұхамедханов,
Әбдіғали
Алдажарұлы,
Шыңғысхан
Көрпембай,
көшірме, «Қазақ
айнасы», мәтін,
мәтінтану.

FTAMP 16.21.33

DOI: <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2-202-227>

Мақалада Шәкәрім Құдайбердіұлының «Бояулы суыр» өлеңінің әр кезеңде жарияланған баспа нұсқалары мен қолжазба дереккөздері салыстырылды. Шәкәрім шығармаларының басылымдары әр уақытта түрлі редакторлық қағидаттарға сүйене отырып дайындалғандықтан, мәтіндік нұсқалардың бірізділігі сақталмай, лексикалық, морфологиялық және синтаксистік деңгейлерде айырмашылықтардың жинақталуына алып келген. Мұндай жағдай авторлық мәтіндердің поэтикалық және семантикалық құрылымын дәлме-дәл ғылыми түсіндіруге кедергі келтіреді. Осыған байланысты қолда бар деректерді жүйелі түрде салыстырып, олардың арасындағы нұсқалық айырмашылықтарды анықтау – отандық текстология ғылымы үшін маңызды міндеттердің бірі. Қолымызда бар қолжазба нұсқаларының тізіміне және текстологиялық тұрғыдан арнайы әлі қарастырылмауына байланысты «Бояулы суыр» өлеңі зерттеу нысаны ретінде алынды. Аталған өлеңнің баламалы қолжазба нұсқасының сақталуы оны салыстырмалы талдау нысаны ретінде қарастыруға негіз болып,

¹Мақала Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің 2026-2027 ж. үшін «Нәтижелі ғылым» гранттық қаржыландыруымен жүзеге асырылып жатқан «Шәкәрім өлеңдерінің текстологиясы» атты ғылыми жобасы аясында жазылған.

мәтіннің жариялану тарихы мен нұсқалық өзгерістерін нақтылауға мүмкіндік береді. «Бояулы суыр» өлеңінің мәтіндік нұсқалары арасындағы айырмашылықтарды зерттеу мақсатында салыстыру, сипаттау, талдау әдістері қолданылды. Басты мәтін ретінде 1912 жылы Семей қаласындағы «Жәрдем» баспасынан жарық көрген «Қазақ айнасы» жинағының факсимилесі және оның кирилл әліпбиіндегі транскрипциясы алынды. Сонымен қатар 1988-2018 жылдары жарияланған басылымдар салыстырмалы талдау нысаны ретінде қолданылды. Зерттеудің тың тұсы – өлеңнің осыған дейін сараланбаған, 1972 ж. ақын Қ. Алтынбаев ұсынған фольклорлық нұсқасы мен XX ғ. басында әнші Ә. Алдажарұлы сөзінен жазып алынып, Ш.Көрпембай тарапынан ұсынылған қолжазба нұсқаның ғылыми айналымға алғаш енгізілуі. Бұл нұсқалар салыстырмалы талдауда дербес дереккөз ретінде қарастырылды. Талдау нәтижесінде көптеген мәтіндік айырмашылықтар анықталды. Бірқатар айырмашылықтар төте жазуды қазіргі қазақ кириллицасына көшіру барысында туындаған транскрипциялық ерекшеліктермен түсіндірілсе («азар» – «эзер», «бейшара» – «бишара», «дыбыс» – «дабыс», «шыны» – «шын», «әбден» – «әбдән», «нағып» – «неғып»), жекелеген лексикалық алмастырулар («асыл» – «жасыл», «жолға түсіп» – «орға түсіп», «құбылып» – «құлпырып», «таңқалады» – «таңданады» т.б.) мәтіннің образдық жүйесіне және семантикалық реңкіне әсер ететін айырмашылықтар деп танылды. Қ.Алтынбаев, Ш. Көрпембай нұсқаларын түпнұсқамен салыстыру біріншісінің өзге нұсқаларға қарағанда ең көп өңделгенін көрсетеді. Бұл өлеңнің фольклорлық сипатқа ие болуымен түсіндірілуі мүмкін. Келесі нұсқа түпнұсқаға аса жақын. Бұны шығармашылығы Шәкәрімнің жеке қадағалауында болған Ә.Алдажарұлының орындаушылық дәстүрімен байланыстырамыз. Шәкәрім өлеңдерінің текстологиясы әлі де тиянақты зерттеулерді қажет ететіні анық. Мұны ақынның шағын өлеңінің өзінде анықталған мәтіндік айырмашылықтар айқын көрсетеді.

D. Shayakhimov^a

^aShokan Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Republic of Kazakhstan

ORCID: 0009-0009-9788-3156

(E-mail: DShayakhimov_1@shokan.edu.kz)

A. Tangsykbay^b

^bShokan Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Republic of Kazakhstan

ORCID: 0000-0001-9929-1685

(E-mail: adilet_2_97@mail.ru)

Received 04 March 2026. Revised 10 April 2026. Accepted 20 May 2026. Available online 30 June 2026.

Дәйексөз үшін: Д.Қ. Шаяхимов, Ә.Қ. Таңсықбай, Қ.К. Кенжалин, Б.К. Аубакирова Шәкәрім Құдайбердіұлының «Бояулы суыр» өлеңінің текстологиясы // *Turkic Studies Journal*. 2026. Т. 8. № 2. 202-227 б. DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2-202-227>

For citation: D. Shayakhimov, A. Tangsykbay, K. Kenzhalin, B. Aubakirova Textology of Shakarim Kudaiberdiuly's poem "Boyawly Suyr" // *Turkic Studies Journal*. 2026. V. 8. № 2. P. 202-227. DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2-202-227>

K. Kenzhalin^c

^cL.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan

ORCID: 0000-0003-0440-7556

(E-mail: k.kenzhalin@gmail.com)

***B. Aubakirova^d**

^dShokan Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Republic of Kazakhstan

ORCID: 0000-0001-7157-5782

(E-mail: a.b.k_1967@mail.ru)

**Corresponding author: adilet_2_97@mail.ru*

Textology of Shakarim Kudaiberdiuly's poem «Boyawly Suyr»

Abstract. The article presents a comparative analysis of the printed editions and manuscript sources of Shakarim Kudaiberdiuly's poem 'Boyawly Suyr' ('The Painted Marmot'), which was published at different times. Since the poet's works were edited using different editorial approaches, textual consistency has not been maintained, resulting in discrepancies at the lexical, morphological, and syntactic levels. These discrepancies complicate precise scholarly interpretations of the poem's poetic structure and semantic content. Therefore, systematically comparing available sources and identifying their variant readings is an important objective of contemporary Kazakh textual scholarship. Due to the existence of multiple manuscript versions of the poem and the absence of textological analysis, the present research focuses on Boyawly Suyr. Given the existence of multiple manuscript versions and the absence of comprehensive textological study, this research focuses specifically on 'Boyawly Suyr'. The study employs comparative, descriptive, and analytical methods to examine differences between the textual versions. The primary source is the facsimile edition of the collection 'Qazaq Aynasy' ('The Mirror of the Kazakhs'), published in Semey in 1912 by the Yardam Press, along with its later Cyrillic transcription. Several editions published between 1988 and 2018 are also included in the comparative corpus. The scholarly contribution of the study lies in introducing a previously unexamined, folkloric version of the poem, recorded in 1972 by poet K. Altynbaev, and a manuscript version, documented in the early 20th century by singer A. Aldazharuly and later presented by Sh. Korpebay, into academic circulation. Both versions are treated as independent textual witnesses within the comparative framework. The analysis reveals numerous textual variations. Some of these variations can be attributed to transcriptional shifts occurring during the transition from Arabic script to modern Kazakh Cyrillic (e.g., "azar" to "äzer", "beyshara" to "bishara", "dybys" to "dabys", "shyny" to "shyn", "äbden" to "äbdän" and "nagyp" to "negyp"). Other lexical substitutions (e.g., «asyl» – «zhasyly», «zhölğa tüsip» – «örğa tüsip», «qubylyp» – «qulpyryp» and «täñqalady» – «añdanady» etc.) significantly affect the poem's imagery and semantic nuances. A comparison of the versions recorded by K. Altynbaev and Sh. Korpebay with the presumed original suggests that the former underwent more extensive adaptation, possibly reflecting the text's folkloric transmission. In contrast, the latter version remains closer to the original and may be associated with the performance tradition of A. Aldazharuly, whose repertoire was reportedly supervised by

Shakarim. Overall, the findings demonstrate that textual scholarship on Shakarim's poetry remains an open field for further research, as even a short poem exhibits substantial variability across its extant versions.

Keywords: Shakarim Kudaiberdiuly, Boyauly Suyr, textual studies, manuscript, Qayym Mukhamedkhanov, Abdigali Aldazharuly, Shyngyskhan Korpebay, copy, Qazaq Aynasy, text, textology.

Д.К. Шаяхимов^a

^aКокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, Кокшетау, Республика Казахстан

ORCID: 0009-0009-9788-3156

(E-mail: DShayakhimov_1@shokan.edu.kz)

А.К. Тансықбай^b

^bКокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, Кокшетау, Республика Казахстан

ORCID: 0000-0001-9929-1685

(E-mail: adilet_2_97@mail.ru)

К.К. Кенжалин^c

^cЕвразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,

Астана, Республика Казахстан

ORCID: 0000-0003-0440-7556

(E-mail: k.kenzhalin@gmail.com)

***Б.К. Аубакирова^d**

^dКокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, Кокшетау, Республика Казахстан

ORCID: 0000-0001-7157-5782

(E-mail: a.b.k_1967@mail.ru)

*Автор для корреспонденции: adilet_2_97@mail.ru

Текстология стихотворения Шакарима Кудайбердиулы «Бояулы суыр»

Аннотация. В статье сопоставлены опубликованные в разные периоды печатные версии и рукописные источники стихотворения Шакарима Кудайбердиулы «Бояулы суыр» («Крашенный сурок»). Поскольку публикации произведений поэта готовились на основе различных редакторских принципов, единообразие текстовых версий не было соблюдено, что привело к накоплению расхождений на лексическом, морфологическом и синтаксическом уровнях. Это, в свою очередь, затрудняет точную научную интерпретацию поэтической структуры и семантики авторского текста. В этой связи систематическое сопоставление существующих источников и выявление их вариантных различий представляет собой важную задачу современной текстологической науки. Наличие нескольких рукописных версий стихотворения и отсутствие их специального текстологического анализа обусловили выбор произведения «Бояулы суыр» в качестве

объекта исследования. Сохранность альтернативного рукописного варианта позволяет уточнить историю публикации текста и проследить его последующие изменения в ходе сравнительного анализа. С целью изучения различий между текстовыми версиями стихотворения «Бояулы суыр» были использованы методы сопоставления, описания и анализа. В качестве основного текста взят факсимильный вариант сборника «Қазақ айнасы» («Зеркало казахов»), изданного в 1912 году в городе Семей в издательстве «Ярдам», а также его транскрипция на кириллице. Кроме того, в качестве объекта сравнительного анализа использованы издания, опубликованные в 1988-2018 годах. Научная новизна исследования заключается во введении в научный оборот ранее не анализировавшейся фольклорной версии стихотворения, предложенной в 1972 году поэтом К. Алтынбаевым, а также рукописной версии, записанной в начале XX века со слов певца А. Алдажарулы и представленной Ш. Корпебаем. Данные версии были рассмотрены как самостоятельные источники в сравнительном анализе. В результате анализа выявлено множество текстовых различий. Ряд из них объясняется транскрипционными особенностями, возникшими при переводе текста с арабской графики на современную казахскую кириллицу («азар» – «эзер», «бейшара» – «бишара», «дыбыс» – «дабыс», «шыны» – «шын», «эбден» – «эбдэн», «нағып» – «неғып»), тогда как отдельные лексические замены («асыл» – «жасыл», «жолға түсіп» – «орға түсіп», «құбылып» – «құлпырып», «таңқалады» – «таңданады» и др.) признаны различиями, влияющими на образную систему и семантические оттенки текста. Сопоставление версий К. Алтынбаева и Ш. Корпебая с оригиналом показало, что первая из них подверглась наибольшей обработке по сравнению с другими вариантами, что может быть обусловлено фольклорным характером стихотворения. Следующая версия, напротив, максимально близка к оригиналу, что, вероятно, связано с исполнительской традицией А. Алдажарулы, чье творчество находилось под личным контролем Шакарима. Полученные результаты свидетельствуют о необходимости дальнейших текстологических исследований поэтического наследия Шакарима.

Ключевые слова: Шакарим Кудайбердиұлы, «Крашенный сурок», текстология, рукопись, Каюм Мухамедханов, Абдигали Алдажарулы, Шынгысхан Корпобай, копия, «Зеркало казахов», текст, текстоведение.

Кіріспе

Қазақ әдебиеті мен философиялық ойының даму тарихында Шәкәрім Құдайбердіұлы айрықша орын алады. Ол өз шығармаларында жеке адамның рухани әлемін және тұтас қазақ халқының дүниетанымдық болмысын, адамгершілік жауапкершілігі мен ар-ождан ұстанымдарын терең зерделеді. Ақын мұрасы ұлттық бірегейлікті айқындайтын, моральдық құндылықтарды орнықтыратын және мәдени сабақтастықты жалғастыратын рухани қазына ретінде бағаланады. Шәкәрім еңбектері қазақ әдебиетінің іргетасын нығайтып, ұлттық ой-танымның дамуына елеулі әсер етті.

Мәтінтану ғылымын жаңа ғылыми деңгейге көтерген Қ. Мұхамедханов Шәкәрім Құдайбердіұлы жайлы: «Әдебиетіміздің тарихында ұзақ жыл орны ойсырап келген, елге

ежелден белгілі болған ақын, жазушыларымызды еске алғанда, ең алдымен, Шаһкәрімді атауымыз орынды деп білемін. Өйткені ол – Абайдың нағыз мұрагерлерінің бірі, бірі болғанда – бірегейі. Олай дейтініміз, Абай шәкірттерінің ішінде көп жасағаны да, көп жазғаны да – Шәкәрім», – дейді (Мұхамедханов, 2009: 39).

Шәкәрім сөздің дәлдігі мен мағыналық айқындығын айрықша бағалаған. 1924 жылы «Қазақ тілі» газетінде жарияланған хатында ақын Физулидің өлеңді түсінбейтін адамнан, күншілден және қате басатын жазушыдан сақтауды тілегенін мысалға келтіріп, «Шолпан» журналында басылған «Ләйлә-Мәжнүн» шығармасының көп қатемен жарияланғанына наразылық білдіреді. «Өлеңімді соқыр, ақсақ, шолақ қол қылыпты. Өлеңнен хабары бар кісі оқыса, ол менің кемшілігім емесін білер», – деп жазады (Мұхамедханов, 2009: 144). Ақын-жазушы мұндай бұрмалаулар туындының мазмұнын өзгертіп, автор ойын теріс жеткізетінін жете түсінген және баспа ісіне асқан жауапкершілікпен қарауға шақырған.

Текстолог-ғалымдардың пікірінше, аумалы-төкпелі тарихи кезеңдерде Шәкәрім қолжазбаларының өртенуі, жоғалуы әрі мұрагерлер қолына тимеуі – орны толмас қасірет. Төңкеріс жылдары, одан кейінгі саяси қуғын-сүргін мен жаппай репрессиялар ақын шығармаларын жүйелі түрде сақтап, жариялауға мүмкіндік бермеді. Зерттеушілер бұл ахуалды мәтінтану саласындағы ең үлкен кедергілердің бірі әрі елеулі олқылық ретінде бағалайды. «Қолжазба мұраларының бүгінгі күнге жетпеуі жүйелі, тиянақты ізденістерге қолбайлау болып келе жатқандығы мәтінтанудың көсегесі көгермеуіне басты себеп» (Смагулова және т.б., 2024: 119). «Шәкәрім Құдайбердіұлы өлеңдерінің түпнұсқасын түзудегі мәтінтану және деректану принциптері» мақаласында атап өтілгендей, «Өкінішке орай, Шәкәрім ақынның өлең мәтіндерінің нұсқалық айырмашылықтары, қолжазба мен баспа дереккөздерінің арақатынасы, редакциялық түзетулердің ғылыми негізділігі мәселелері арнайы кешенді текстологиялық және деректанулық тұрғыдан жүйелі түрде зерттелген жоқ» (Смагулова және т.б., 2025: 138). Олқылықтың орнын толтырудың бірден-бір жолы – қолжазбалар мен басылымдарды жүйелі, салыстырмалы түрде зерттеу. Тек мәтіндік нұсқаларды кешенді сараптау арқылы ғана шығармалардың түпнұсқалық сипатын қалпына келтіріп, авторлық идеяның дәлдігін қамтамасыз етуге болады. Осы игі іске өз үлесімізді қосу мақсатында осыған дейін арнайы қарастырылмаған «Бояулы суыр» өлеңін текстологиялық тұрғыдан зерделеп-талдауды жөн көрдік.

Материалдар және зерттеу әдістері

Зерттеу нысаны – Ш. Құдайбердіұлының «Бояулы суыр» деп аталған өлеңі. Бұл өлең «Жәрдем» баспасынан 1912 жылы шыққан «Қазақ айнасы» жинағы арқылы қалың оқырманға жетті. Осыған дейін арнайы зерттеу нысанына алынбағандықтан, таңдауымыз осы өлеңге түсті. Бұл, бір жағынан, мәтін нұсқаларын ғылыми айналымға енгізуге мүмкіндік берсе, екінші жағынан, Шәкәрім шығармашылығының текстологиялық тұрғыдан әлі игерілмеген қырларын айқындауға жағдай жасайды.

Зерттеу әдістемесі салыстыру, сипаттау және талдау әдістерінен тұрады. Текстологиялық талдау жүргізу барысында бірнеше дереккөз пайдаланылды. Негізгі нұсқа

ретінде 1912 жылы «Жәрдем» баспасынан жарық көрген алғашқы басылымның факсимилесі алынды. Сондай-ақ, А. Шәкәрімұлы жасаған кирилл әліпбиіндегі транскрипциясы салыстырмалы материал ретінде қарастырылды. 1912 жылғы түпнұсқа факсимилелеріне 2013 (Құдайбердіұлы, 2013) және 2014 жылғы (Құдайбердіұлы, 2014) репродукциялық басылымдар арқылы қол жеткіздік.

Келесі дереккөз – 1982 жылы жарық көрген «Қазақтың музыкалық фольклоры» жинағында ұсынылған өлең нұсқасы. Өлең мәтінін әуезімен бірге 1972 жылы суырып салма ақын Қ. Алтынбаевтан Т. Бекхожина жазып алған (Ерзакович, 1982: 246).

Бұдан бөлек, мәтіндік айырмашылықтарды анықтау үшін Шәкәрім шығармаларының 1988-2018 ж. жинақтары пайдаланылды: 1988 жылғы «Жолсыз жаза: өлеңдер мен поэмалар» жинағы (құраст. М. Мағауин) (Құдайбердіұлы, Мағауин, 1988), «Шығармалары: Өлеңдер, дастандар, қара сөздер» (құраст. М. Жармұхамедов, С. Дәуітов) (Құдайбердиев, Жармұхамедов және т.б., 1988), 2000 жылғы «Иманым» басылымы (құраст. Б. Байғалиев, Е. Қасейінұлы) (Құдайбердіұлы, Байғалиев және т.б., 2000), 2003 жылы «Атамұра» баспасынан шыққан «Қазақ айнасы: өлеңдер мен поэмалар» (бас ред. Ә. Пірманов) (Құдайбердіұлы, Пірманов және т.б., 2003), 2018 жылғы «Шығармалары» жинағы (құраст. А. Еспенбетов, А. Смағұлова, М. Өндірқан, Б. Түбекбаева) (Құдайбердіұлы, Еспенбетов және т.б., 2018).

Сонымен қатар Ш. Көрпебай ұсынған өлең нұсқасы ғылыми айналымға енгізіліп, зерттеу материалы болып пайдаланылды. Ш. Көрпебай «Бояулы суыр» өлеңінің нұсқасын Ә.Алдажарұлынан жазып алған. Ә.Алдажарұлы (1890-1937) – Шәкәрімнің туысы (Ырғызбайдың қара шаңырағының иесі, оның кенже ұлы Жортардың немересі), жақыны. Ш.Көрпебай (1909-1997) болса, Ә. Алдажарұлының күйеу баласы. Қолжазбаны 1995 жылы Д.Шаяхимовқа аманат етіп тапсырған. Қазіргі уақытта жеке архивте сақтаулы. Факсимилесі бұл зерттеуде алғаш ұсынылып отыр. Қолымыздағы қолжазбаны өлең түпнұсқасы деп есептемейтінімізді, тек түпкі нұсқаның мәнін ашуға көмектесетін қосалқы нұсқа ретінде қарастыратынымызды ескерткен абзал. М. Мағауин айтып өткендей: «...мұндай көшірмелердің, қолжазба дәптер, кітаптардың бірталайы әлі күнге дейін халық арасында тарап жүргені байқалады. Әрине, қандай күйде, қайда сақталмасын, ескі қолжазбалардың бәрі де мәнді, бірақ нақтылық дәрежесі, ғылыми құндылығы бір деңгейде болмаса керек» (Мағауин, 1988: 248). Б. Байғалиев «... қалайда ақын шығармаларының ел арасында бар қолжазба нұсқалары бір орталыққа жиналуы керек. Әсіресе, Семей (қазіргі Абай облысы – авт.), Шығыс Қазақстан облыстарының территориясында және осыларға қанаттас, жапсарлас өңірлерде ақын шығармаларының қолжазбалары кең тараған» (Байғалиев, 2000: 308). Ғалымның сөзіне дәлел ретінде Аягөзде өмір сүрген Көрпебай Шыңғысхан Сләмқұлұлының қолындағы қолжазбаны зерттеуге қосып жатырмыз.

Тақырыптың зерттелу дәрежесі

Н.Қ. Жүсіпов пен М.Н. Баратова Шәкәрімнің «Бояулы суыр» өлеңі хақында: «Жұмбақтап, тұспалдап айту ақынның «Бояулы суыр» өлеңінде де өріс алған. Шәкәрімнің «Бояулы суыр» атты мысалы бір жағынан юморға толы. Қысқаша фабуласы: бір суыр иттен қашып

жүріп, бояуға толы шелекке түсіп кетіп, жүні әр түрлі түске боялып қалады. Мұны ол өзінше жорып, «Мен қасиетті құс – Тауыспын» дейді. Бірақ өзге суырлар сенбей, ұшам дегенде, суға түсіп, батып кетеді. Өзге мысалдардағыдай ақын соңында өзінің қорытынды сөзін айтады: Жігіттер, бұл суырды қылма мазақ, Осыдан естілерің болады аз-ақ. Бояуды да бағым деп күн өткізіп, Қол жетпеске ұмтылған кейбір қазақ (көп қой қазақ – авт.). Яғни, ақын қолына аз ғана билік түссе, соған маңғазданып, елін, халқын ұмытып, мардымсып кететін кейбір адамдарды сынға алып отыр. Бақ, дәулет, мансап, байлық – қолдың кірі, бояу сияқты, көпке шыдамай, бір күні жоқ болар деген ой да айтады. Қанша биік дәрежеде болсаң да, қарапайым бол, халқыңмен бол деген идея тастайды» (Жүсіпов, Баратова, 2014: 109).

Ө.Күмісбаев пен Ж.Сүлейменова бұл өлеңнің мазмұнына Жәлеладдин Румидің мәснауи негіз болғанын жазады: «Шығыс әдебиетімен тілдесіп, иықтасып, өлеңдеріне, қара сөздеріне, эпикалық дастандарына кең құшағын жайған Ш.Құдайбердіұлы болатын. Шәкәрім шығармаларының қайнарын зерттеуде осы күнге дейін қанша жұмыс жасалынса, алда одан сан есе көп жұмыс өз кезегін күтіп тұр. Осы күнге дейін Шәкәрімнің парсы ақындары Хафиздің он ғазалын, Джалаладдин Румидің «Мәснави маънавиінен» «Бояулы суыр» өлеңін, Сағдидің «Гүлістан» шығармасының үзіндісін «Бәйшешек бақшасы» деген атпен аударғаны белгілі» (Күмісбаев, Сүлейменова, 2009: 73).

«Бояулы суыр» өлеңінің сюжеті Жәлеладдин Руми өлеңінен алынған, ал ол өз кезегінде б.з. III-IV ғ. санскрит тілінде жазылған «Панчатантра» («Бес жазу») еңбегіндегі ертегіге сүйенеді (Сыркина, 2020: 91-96). Екі дереккөзде де басты кейіпкер – көк түске боялған қорқау. «Панчатантра» бойынша, иттерден қашқан қорқау бояушы үйіндегі бояу құйылған ыдысқа түсіп кетіп, көк түске боялады. Кришна құдайы бейнесіне тән бұл түске боялған қорқау өзін таңдаулы жаратылыс деп жариялап, басқа жануарларға әмір жүргізе бастайды. Тұқымдастардың ұлығанына қосылған қорқау да ұлып, осылайша шын табиғаты ашылып, қулығы әшкереленеді. Ақыры қол астында болған жануарлардың қаһарына ұшырайды. Румидің мәснауиінде көкке боялған қорқау өзін тауысқа теңеп, ерекше мәртебеге дәмеленеді, алайда тауыстай әндеге алмағандықтан, дүйімге әшкере болады. Екі жазба деректе де сыртқы бейне мен ішкі мәннің сәйкессіздігін білген, әліне қарамай дандайсыған тұлға әрекеті сыналады.

Шәкәрім Құдайбердіұлы шибөріні суырға алмастырып, мазмұнды өңдеп, өлеңге қосады. Бұл шешім кездейсоқ емес – ақын кейіпкердің ішкі болмысы мен өзі таңдаған бейненің арасындағы сәйкессіздікті көркем тұрғыдан неғұрлым айқын көрсеткісі келген. Бұл себепті ақын таңдауы ініне тығылып өмір сүретін, назардан қашатын суыр сынды ұсақ жануарға түседі. Бұл тұрғыда әсем бейнесі мен әнімен назарын өзіне тартатын тауысқа өзін ұқсатқан суырдың жат мәртебені иемденуге талпынысы табиғи болмыс пен таңылған рөл арасындағы экзистенциалдық қақтығысты да айқын бейнелейді.

«Жігіттер, бұл суырды қылма мазақ.

Осыдан естілерің болады аз-ақ.

Бояуды да «бағым» деп күн өткізіп,

Қол жетпеске ұмтылған көп қой қазақ», – деп ақын қоғамда мұндай мінез-құлықты жиі кезіктіргенін жазады.

Шәкәрім шығармаларының текстологиялық зерттелу деңгейіне қатысты айтар болсақ, Абай текстологиясы дәрежесінде жүйелі түрде қалыптасқан ғылыми бағытқа айналды деу қиын. Абай мұрасының мәтіндік тарихын ғылыми негізде зерделеу ісі Қ.Мұхамедханов еңбектерінен бастау алса, Шәкәрім шығармаларының мәтіндік ерекшеліктерін қарастыру да алғаш осы ғалымның зерттеулерінде көрініс тапты. Ол бұл бағытта бірқатар мақалалар жариялап, мәтіндік нұсқаларды салыстыру мен түзету мәселелеріне назар аударды (Мұхамедханов, 2009: 20-188).

М. Мағауин Шәкәрім шығармаларын жариялау ісіндегі текстологиялық мәселелердің күрделілігіне тоқтала отырып: «Текстологиялық жұмыстардың көптігін былай қойғанда, тыныс белгілерін түгендеп қойып шығудың өзі құрастырушыға үлкен жауапкершілік жүктейтіні тағы түсінікті болса керек», – дейді (Мағауин, 1988: 249).

Шәкәрім шығармаларын текстология жағынан тиянақты зерттеу бастамасын көтерген ғалым А. Еспенбетов: «Шәкәрім текстологиясын зерттеу объектісіне айналдырғанда төмендегі ойларды назарда ұстаған жөн. Қандай да болмасын қаламгердің мұрасын тану мәтінтанудан басталмақ керек. Неге десеңіз, бір қаріптің өзгеруі шығарманың көркемдік құны мен айтпақ ойына, образдар жүйесіне зор нұқсан келтіруі мүмкін. Мәтіннің бұзылуы, жариялаудағы ұқыпсыздық қауіп-қатердің орасан зор екендігін ұққан айқын», – дейді (Еспенбетов, 2014: 58-59). «Шәкәрімнің көзі тірісінде өз қолымен баспаға тапсырған кітаптары мен газет-журналдардағы материалдарды канондық мәтін деңгейінде айналымға түсірудің әбестігі жоқ», – деген тұжырыммен келісе отыра, «Жәрдем» баспасынан шыққан жинақтағы өлең нұсқасын түпнұсқа ретінде алдық (Еспенбетов, 2014: 58).

А. Смагулова атап өткендей, «1912 жылғы жинаққа енген туындылар Шәкәрім шығармаларының мәтіндік бірізділігін анықтауда канондық мәтін болу керек. Екіншіден, 1912 жылғы жинақтың мұқабасында «Һәр хұқығы сахибына ғайд» деген мәлімет берілген. Мағыналық тұрғыдан ол қазіргі ғылыми-әдеби тілдегі «барлық құқықтар сақталған», «барлық құқық иесіне тән» деген ұғымға сәйкес келеді. Бұл – ХХ ғасыр басындағы қазақ баспа мәдениетінде авторлық құқық ұғымының алғаш қолданылған көріністерінің бірі. Шәкәрім шығармаларының түпнұсқалық мәтінін зерттеу барысында осындай құқықтық ескертпелерге назар аудару – сол дәуірдің баспа дәстүрін, авторлық құқыққа көзқарасын түсінуге мүмкіндік береді» (Смагулова және т.б., 2025: 141).

Шәкәрім шығармаларының текстологиясына қатысты зерттеулердің бірі – З.Ахметовтың ғылыми жетекшілігімен 2007 жылы дайындалып қорғалған Д.Қ. Шаяхимовтың «Шәкәрім поэмаларының текстологиясы» атты кандидаттық диссертациясы (Шаяхимов, 2007)¹. Бұл еңбекте «Еңлік-Кебек», «Қалқаман-Мамыр», «Нартайлақ пен Айсұлу» поэмаларының нұсқаларына текстологиялық талдау жүргізілді. Шыңғысхан Сләмқұлұлы Көрпебайдың сақтап келген Шәкәрімнің өлеңдері мен поэмаларының қолжазбалары алғаш бұл ғылыми еңбекте пайдаланылған. Табылған қолжазбалар ішіндегі аталған поэмалар осы уақытқа дейінгі баспадан жарық көрген нұсқалардан өзгеше нұсқа және толығырақ, поэтикалық қуаты жоғары деп сенімді түрде айтуға болады. Шәкәрімнің қолжазбаларын

¹ Шаяхимов Д.Қ., 2007. Шәкәрім поэмаларының текстологиясы: филол. ғылымд. канд. дис. Астана. 129 б.

Шыңғысхан ақсақалға қайын атасы Әбдіғали Алдажарұлы қамауға алынардан аз уақыт бұрын аманат етіп тапсырған. Қолымыздағы «Бояулы суыр» өлеңінің қолжазбасы бұл жинақтан алынған және осыған дейін арнайы зерттелмеген.

Талдау

Жинақ басылымдары «Бояулы суыр» өлеңінің негізгі дереккөзі ретінде 1912 жылы Семей қаласындағы «Жәрдем» баспасынан жарық көрген «Қазақ айнасы» жинағын көрсетеді. Мәселен, 1988 жылғы жинақта: «Бояулы суыр», «Қаншыр мен бөдене», «Ақылшы торғай», «Қасқыр, түлкі, бөдене», «Талап пен ақыл» атты өлеңдер ақынның 1912 жылы Семей қаласында «Жәрдем» баспасында басылып шыққан «Қазақ айнасы» кітабында жарияланды. Өлеңдердің тексттері сол басылу бойынша беріліп отыр», – делінеді (Жармұхамедов, 1988: 547). М. Мағауин 1913 жыл деп көрсетеді: «Бояулы суыр», «Піскен мен шикі», «Қаншыр мен бөдене», «Ақылшы торғай», «Қасқыр, түлкі, бөдене», «Ажалсыз әскер» – «Қазақ айнасы» жинағы бойынша берілді» (Семей, «Жәрдем» матбұғасы, 1913), (Мағауин, 1988: 249). Бұл жинақтың репродукциялық басылымдары 2013 (Абайдың мемлекеттік қорық-мұражайы) және 2014/ 2018 жылдары («Шәкәрімтану» ғылыми-зерттеу орталығы) жарық көрді. Алғашқы көшірмені баспаға әзірлеген М. Қайрамбаева: «Шәкәрім Құдайбердіұлының «Қазақ айнасы» жинағына енген шығармалары 1988 жылдан бері жарық көрген жинақтардың ешқайсысына да толықтай кірмеген. «Атамұра» баспасынан 2003 жылы басылып шыққан «Қазақ айнасы» деген аттас жинақтың өзінде де (шығарушы редакторы – Айгүл Зейноллақызы (шын мәнінде бас редакторы – Ә. Пірманов, редакторы – Қ. Лұқпанұлы – авт.) ақынның өзі шығарған жинақтағы шығармалары толық басылмаған. Шәкәрімнің 1912 жығы жинағына кірген 36 шығарманың 30-ы ғана басылған. Сонымен қатар текстологиялық қателердің бар екенін айта кету керек», – дейді (Қайрамбаева, 2013: 4). Абай мұражайының қорында сақтаулы 1912 жылы Семей қаласындағы «Ярдам» баспаханасынан жарық көрген «Қазақ айнасы» жинағының екінші басылымы факсимиле күйінде (1-сурет) және қазіргі қазақ әрпіне ұлы А.Шәкәрімұлының түсірілуімен оқырманға ұсынылған.

1-сур. Шәкәрімнің «Бояулы суыр» өлеңінің «Жәрдем», баспасынан 1912 жылы шыққан «Қазақ айнасы» жинағындағы нұсқасы (Құдайбердіұлы, Қайрамбаева, 2013: 86-88).

Fig. 1. The version of Shakarim's poem «Boyauli Suyr» in the collection «Qazaq Aynasy», published by «Zharden» in 1912 (Kudayberdiuly, Kairambayeva, 2013: 86-88).

Рис. 1. Версия стихотворения Шакарима «Бояулы суыр» в сборнике «Қазақ айнасы», изданном издательством «Жәрдем» в 1912 году. (Кудайбердиұлы, Қайрамбаева, 2013: 86-88).

Алайда 1912 жылғы түпнұсқа мәтін мен қазіргі әліпбиге түсірілген нұсқа арасында бірқатар мәтіндік айырмашылықтар бары анықталды (1-кестеде көрсетілген).

1-кесте. Түпнұсқа мен А. Шәкәрімұлы жасаған транскрипция арасындағы айырмашылықтар.

Table 1. Differences between the original and the transcription made by A. Shakarimuly.

Таблица 1. Различия между оригиналом и транскрипцией, выполненной А. Шакаримулы.

Түпнұсқа	Транскрипция
Бояу фойман жейлкенге кінді крйб (бояу құйған [фойман] шелекке кетті кіріп)	Бояу толы шелекке кетті кіріп (Қ, 87)
Қараса тамам жүй фойлап тамау (қараса тамама жүйн құбылып [фойлап] тұр)	Қараса тамама жүйн құлпырып тұр (Қ, 87)

ماڭراق ئالادى بارى كېلىپ (таңырқап, таңқалады [ماڭراق ئالادى] бәрі келіп)	Таңырқап, таңданады бәрі келіп (Қ, 87)
بىر قۇس بار تاۋىس دېگەن جۈنى جاسل (бір құс бар тауыс деген жүні жасыл [جۈنى جاسل])	Бір құс бар тауыс деген жүні асыл (Қ, 87)
نېمەنە مەن سۇيردىڭ پادىشاھى ئەمەي (немене мен суырдың патшасы емей)	Мен суырдың немене патшасы емей! (Қ, 87)
تۈرى جات بوغان قايىپ ئىكەن (түрі жат бұған [بوغان] қайтіп тең келеді)	Түрі жат оған қайтып тең келеді?! (Қ, 87)
اياڭداپ اڭ سۆڭەك سول كېلەدى (аяңдап ең соңында [سۆڭەك] сол келеді)	Аяңдап ең соңынан сол келеді (Қ, 87)
Шартты қысқарту: Қ – (Құдайбердіұлы, Қайрамбаева, 2013)	

А.С. Еспенбетовтың жалпы редакциясымен әзірленген 2014 жылғы басылымды мәтіннің ең дұрыс әрі деректік тұрғыдан сенімді нұсқасы деп есептейміз (Құдайбердіұлы, Еспенбетов және т.б., 2014). Түпнұсқа мен басқа басылымдардағы мәтін арасында айырмашылықтар бұдан көп (2-кесте).

2-кесте. Түпнұсқа, 2014 жылғы басылым мен өзге басылымдардағы айырмашылықтар.

Table 2. Differences between the original, the 2014 edition, and other editions.

Таблица 2. Различия между оригиналом, изданием 2014 года и другими изданиями.

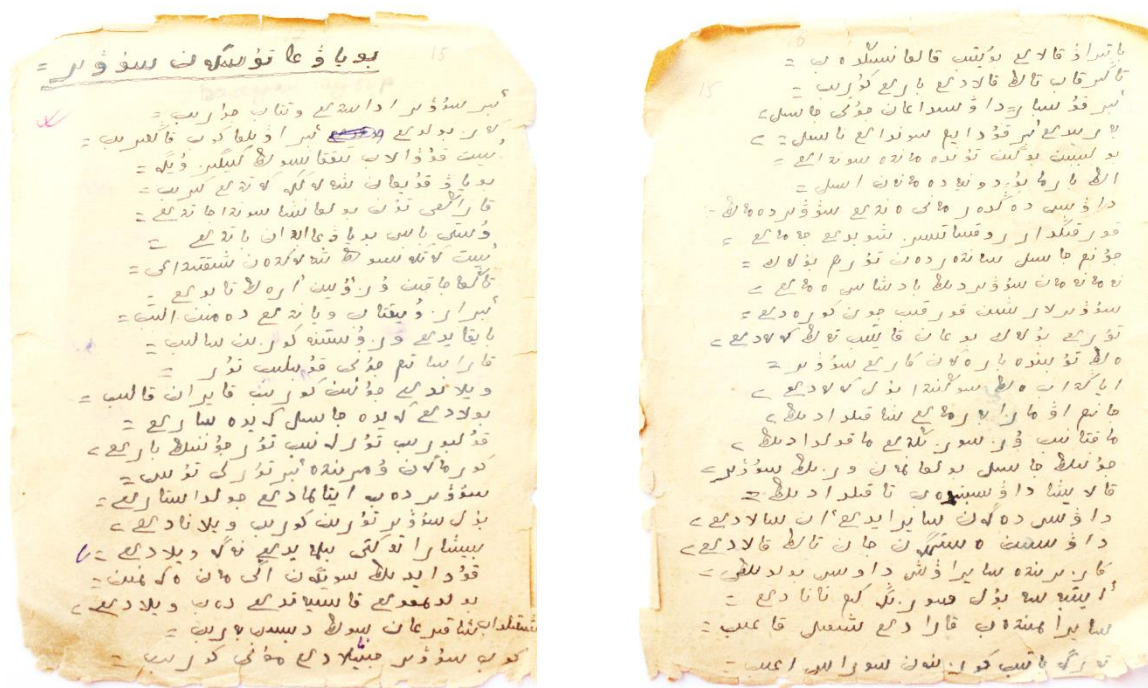
Түпнұсқа	2014 ж. (Қ)	Өзге жинақтар (1988-2018)
بویاۋ قويغان	бояу құйған (Е, 85)	бояу толы (Қ, 87; Б, 88)
آزار ئالدى	азар тапты (Е, 85)	эзер тапты (Қ, 87; Б, 88)
قوبولب طيور	құбылып тұр (Е, 85)	құлпырып тұр (Қ, 87)
بيچاره	бейшара (Е, 85)	бишара (М, 89)
مەن اېگەنمەن	мен екенмін (Е, 85)	мен екен деп (М, 89) ; П, 69)
داۋىس بېرىپ	дыбыс беріп (Е, 85)	дабыс беріп (Қ, 87)
ماڭراق ئالادى	таңқалады (Е, 85)	таңданады (Қ, 87)
جۈنى جاسل	жүні жасыл (Е, 85)	жүні асыл (Қ, 87; Б, 89)

ھوبە جىيى	шөп те жемей (Е, 85)	шөпті жемей (М, 89)
فورنوڭلار روھىتىز ھوبە جىيى	немене мен суырдың патшасы емей (Е, 85)	мен суырдың немене патшасы емей (Қ, 87)
جنى فورنوب	шын қорқып (Е, 85)	шыны қорқып (Қ, 87; М, 89; Б, 89, П, 70)
بوغان قايتىپ	бұған қайтіп (Е, 85)	оған қайтып (Қ, 87)
موڭتە مول كېلدى	соңында сол келеді (Е, 85)	соңынан сол келеді (Қ, 87)
جونك چامىل	жүнің жасыл (Е, 85)	жүнің асыл (Қ, 87)
قالاچە	қалайша (Е, 85)	қалайда (М, 89)
سايрайىمىن دىب	сайраймын деп (Е, 87)	сайрайын деп (М, 90; П, 70)
آبدان فاطلى	әбден қатты (Е, 87)	әбдән қатты (Қ, 89)
ناغىب	нағып (Е, 87)	неғып (М, 89; П, 70)
بار مېنىچە قارغىدى	пәрменінше қарғыды (Е, 87)	пәрменінше қарғиды (М, 90; П, 70)
جولغە تۈسپ	жолға түсіп (Е, 87)	орға түсіп (М, 90; П, 71)
Шартты қысқартулар: М – (Құдайбердіұлы, Мағауин, 1988) Ж – (Құдайбердиев, Жармұхамедов және т.б., 1988) Қ – (Құдайбердіұлы, Қайрамбаева, 2013) Е – (Құдайбердіұлы, Еспентов және т.б., 2014) Б – (Құдайбердіұлы, Байғалиев және т.б., 2000) П – (Құдайбердіұлы, Пірманов және т.б. 2013)		

Көріп тұрғанымыздай, мәтіндік айырмашылықтардың басым бөлігі фонетикалық, орфографиялық немесе морфологиялық сипатқа ие. Мысалы, «азар» – «эзер», «дыбыс» – «дабыс», «әбден» – «әбдән», «нағып» – «неғып» сияқты дыбыстық алмасу өлеңнің мағыналық құрылымына елеулі ықпал етпейді.

«Жасыл» сөзінің «асыл», «жолға түсіп» тіркесінің «орға түсіп» нұсқасында берілуі назар аудартады. Бұл айырмашылықтың мәнін нақтылау мақсатында Ш. Көрпебай ұсынған нұсқа да қарастырылды.

64 жолдан тұратын өлеңнің 46 жолын ғана (2-сурет) сарапқа сала аламыз, себебі қолжазбаның бір беті жоғалған.

2-сур. «Бояулы суыр» өлеңінің Ш. Көрпембай ұсынған нұсқасы (Д. Шаяхимовтың жеке мұрағатынан, Көкшетау қаласы).

Fig. 2. The version of the poem «Boyauli Suyr» proposed by Sh. Korpebay (from the personal archive of D. Shayakhimov, Kokshetau).

Рис. 2. Версия стихотворения «Бояулы суыр», предложенная Ш. Корпембаем (из личного архива Д. Шаяхимова, г. Кокшетау).

Түпнұсқадан 20 айырмашылығы бар (3-кестені қараңыз).

3-кесте. Түпнұсқа мен Ш. Көрпембай ұсынған нұсқа арасындағы айырмашылықтар.

Table 3. Differences between the original and the version proposed by Sh. Korpebay.

Таблица 3. Различия между оригиналом и версией, предложенной Ш. Корпембаем.

Түпнұсқа	Ш. Көрпембай ұсынған нұсқа
Бір суыр адасыпты оттап жүріп,	Бір суыр адасты ['адастыме] оттап жүріп
Ит қуалап тыққан соң иесіз үйге	Ит қуалап тыққан соң кигіз үйге [кигізіс. үйге]
інін әзер тапты	үйін әрең ['үйінәрең] тапты
Байқады өз үстіне көзін салып	Байқайды [байқадыме] өз үстіне көзін салып
Қараса, тамам жүні құбылып тұр	Қараса, тым [тым] жүні құбылып тұр

Суыр деп айтар емес жолдастары	Суыр деп айта алмады [ايتا مادمه] жолдастары
Бұл суыр түрін көріп көп ойлады	Бұл суыр түрін көріп ойланады [کوريب و يلا نادمه]
Бейшара түкті білмей неге ойлады.	Бишара түкті білмейді [بيلمايدمه], неге ойлады
Шақылдап шақырған соң дабыс беріп	Шықылдап [شيقلداپ] шақырған соң дыбыс [دېسدى] беріп
Таңырқап, таңқалады бәрі келіп	Таңырқап, таңқалады бәрі көріп [کوريب]
Бір құс бар тауыс деген	Бір құс бар дауыс деген (~дауыстаған) [داؤ سداغان]
Беріпті құдай маған сондай нәсіл	Беріпті бір құдайым [سرقۇدايم] сондай нәсіл
Болыппын бүгін түнде мен де тауыс	Болыппын бүгін түнде мен де сондай [سوندايمه]
Тауыс деңдер мені енді, суыр демей	Тауыс деңдер мені енді, суыр демең [دەمەڭكە]
Қорқыңдар рұқсатсыз шөп те жемей.	Қорқыңдар рұқсатсыз шөпті [شوپرديمه] жемей
Жүнім асыл , сендерден түрім бөлек	Жүнім жасыл [جاسيل], сендерден түрім бөлек
Түрі жат , бұған қайтіп тең келеді	Түрі бөлек [بۆلەككە], бұған қайтіп тең келеді
Ін түбінде бар екен кәрі суыр	Ең [هه] түбінде бар екен қары [قاريمه] суыр
Аяңдап ең соңында сол келеді	Аяңдап ең соңында бұл [بۇلكە] келеді
Қане , сен де сайрашы, Тауыс болсаң	Қазір інде сайра, ұш [قازير سايروش] тауыс болсаң

Хронологиялық тұрғыдан келесі дереккөз – 1982 жылы жарық көрген «Қазақтың музыкалық фольклоры» жинағында ұсынылған өлең нұсқасы. Өлең мәтінін әуезімен бірге (3-сурет) 1972 жылы Т. Бекхожина Қ. Алтынбаевтан жазып алған.

БОЯУЛЫ СУЫР I
(Окрасившийся суыр)
Баяндай. Повествовательно. №70 Сообщ. К. Алтынбаев
Зап. Т. Бекхожиной

БОЯУЛЫ СУЫР II
Баяндай. Повествовательно. №70 Сообщ. К. Алтынбаев
Зап. Т. Бекхожиной

3-сур. Қ. Алтынбаевтан Т. Бекхожина жазып алған «Бояулы суыр» әнінің мәтіні мен нотасы (Ерзакович, 1982: 121).

Fig. 3. The lyrics and musical notation of the song “Boyaulı Suyr” recorded by T. Bekkhozina from Q. Altynbaev (Erzakovich, 1982: 121).

Рис. 3. Текст и ноты песни «Бояулы суыр», записанные Т. Бекхожиной со слов К. Алтынбаева (Ерзакович, 1982: 121).

Аталған жинақта Ш. Құдайбердіұлы өлең мәтінінің авторы ретінде көрсетілмеген. Жинақтың «Аңыздар, ертегілер» бөлімінде орналасқан бұл өлең мәтіні 44 жолдан тұрады және өзге нұсқалармен салыстырғанда түпнұсқадан елеулі айырмашылықтарға ие (4-кесте).

4-кесте. Түпнұсқа мен Қ. Алтынбаев ұсынған нұсқа арасындағы айырмашылықтар.

Table 4. Differences between the original and the version proposed by Q. Altynbaev.

Таблица 4. Различия между оригиналом и версией, предложенной К. Алтынбаевым.

*№	Түпнұсқа	№	Қ. Алтынбаев ұсынған нұсқа
1	Бір суыр адасыпты оттап жүріп,	1	Бір суыр адасыпты оттап жүріп,
2	Кез болды бір ауылға көп қаңғырып.	2	Кез болды бір ауылға көп қаңғырып.
3	Ит қуалап тыққан соң иесіз үйге,	3	Тыққан соң ит қуалап иесіз үйге,
4	Бояу құйған шелекке кетті кіріп.	4	Шелекке бояу құйған кетті-ау кіріп.
5	Қараңғы түн болғанша сонда жатты,	5	Сол суыр сол шелекте сол күн жатты,

6	Үсті-басы бояуға әбден батты.	6	Малшынып тұла бойын әбден қатты.
7	Ит кеткен соң шелектен шықты-дағы,	7	Ауылдың барлық иті арылған соң,
8	Таңға жақын өз інін әзер тапты.	8	Өз інін таңға жақын әрең тапты.
13	Болады кейде жасыл, кейде сары,	9	Көрінер кейде қызыл, кейде сары,
14	Құлпырып, түрленіп тұр жүннің бәрі.	10	Түрленіп құлпырып тұр жүннің бәрі.
15	Көрмеген өмірінде бір түрлі түс.	11	Көрмеген бұл дүниеде бір бөлек аң,
16	Суыр деп айтар емес жолдастары.	12	Суыр деп айтар емес жолдастары.
23	Батыр-ау, қалай болып қалғаның деп,	14	Батыр-ау қалай болып қалдың дейді.
24	Таңырқап, таңқалады бәрі келіп.	13	Таңырқап жолдастары түгел келді,
25	Бір құс бар тауыс деген жүні жасыл,	17	Тауыс деген бір құс бар жүні жасыл,
26	Беріпті құдай маған сондай нәсіл.	18	Құдай маған беріпті сонда нәсіл
27	Болыппын бүгін түнде мен де тауыс,	19	Бүгін түнде болыппын мен де тауыс,
28	Аң бар ма бұ дүниеде менен асыл?	20	Аң бар ма бұл дүниеде менен асыл.
29	Тауыс деңдер мені енді, суыр демей,	21	Мені енді тауыс деңдер суыр демей,
30	Қорқыңдар, рұқсатсыз шөпті жемей.	22	Қорқыңдар рұқсатсыз шөп те жемей.
31	Жүнім асыл, сендерден түрім бөлек.	23	Болған соң өзім асыл, жүнім жасыл,
32	Немене мен суырдың патшасы емей!	24	Мен, немене, сендердің патшаң емей.
35	Ін түбінде бар екен кәрі суыр,	15	Бар екен ін түбінде кәрі суыр,
36	Аяңдап ең соңында сол келеді:	16	Аяңдап соңында о да келді.
45	Сайраймын деп қарады шиқыл қағып,	29	Мен де тауыс болам деп шықлық қағып,
46	Терге батып, көзінен сорасы ағып.	30	Келтіре алмай, көзінен сорасы ағып.
51	Ұшқан құс пен жердегі аң бір бола ма,	27	Ұшқан құс, жүгірген аң бірдей емес,
52	Қанатың жоқ екені елге мәлім».	28	Қанатың жоқ екен жұртқа мәлім».
53	Жетпей, сірә, қойман деп осы сертке.	34	Жетем деп әуелгі өзі айтқан сертке.
54	Суыр байғұс ілінді мақтан дертке.	33	Ілінді суыр байғұс мақтан дертке,
55	Мен де ұшам деп бір тасқа пығып алып,	35	Қой, мен енді бұл жерде тұрмаймын деп,
56	Пәрменінше қарғиды арғы бетке.	36	Қарғыпты пәрменімен арғы бетке.
57	Бояуына мақтанып босқа шатып,	37	Бояуына мақтанып босқа шатып,
58	Құс болып ұшамын деп құдай атып.	38	Мен де тауыс болдым деп құдай атып,
59	Арғы бетке жете алмай, жолға түсіп,	39	Бар екен орта жолда ағында өзен,

60	Ағын суға күмп егіп кетті батып.	40	Күп беріп ағып кетті суға батып.
61	Жігіттер, бұл суырды қылма мазақ,	41	Жігіттер, бұл суырды қылма мазақ,
62	Осыдан естілерің болады аз-ақ.	42	Осыдан естілерің ілгері аз-ақ.
63	Бояуды да бағым деп күн өткізіп,	43	Бояуды да бағым деп күн елтікізген,
64	Қол жетпеске ұмтылған көп қой қазақ.	44	Қол созған қол жетпеске көп қой қазақ.
* – жол реті			

1972 жылғы нұсқа мәтінінде автор жекелеген сөздік алмастырулармен ғана шектелмей, тұтас құрылымдық деңгейде қайта өңделгенін байқауға болады. Өлең жолдарының басым бөлігінде сөз тәртібінің өзгертілуі («Ит қуалап тыққан соң иесіз үйге» – «Тыққан соң ит қуалап иесіз үйге», «Бояу құйған шелекке кетті кіріп» – «Шелекке бояу құйған кетті-ау кіріп» т.с.с.) мәтіннің саналы түрде өзгертілгенін аңғартады. Мәтін құрылымы да едәуір өзгертілген. Кей тұстарда тұтас шумақтардың түсіріліп немесе жаңаша берілгенін көреміз.

Бұл нұсқаны Абай облысы, Жарма ауданының тумасы Қ. Алтынбаев (1927-2002) ұсынғанын ескеретін болсақ, бұл Шәкәрім шығармаларының, кем дегенде Шығыс Қазақстан облысында, XX ғасыр басында ауызша кең таралып, фольклорлық сипат ала бастағанының айғағы ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл жағдайда мәтіннің орындаушылық ортада қайта өңделуі, құрылымдық және лексикалық өзгерістерге ұшырауы заңды құбылыс болып табылады.

Айта кетерлігі, жоғарыда қарастырылған Ә. Алдажарұлы да халық арасында «Кәрі қара» атымен танылған әнші болған. Дәл оның орындаушылық дәстүрінен тараған өлең нұсқасын біз Ш. Көрпебайдың қолжазбасы арқылы қарастырдық. Алайда бұл нұсқада түпнұсқамен салыстырғанда мәтіндік айырмашылықтардың аз болуы назар аудартады. Мұны Шәкәрімнің Әбдіғали Алдажарұлының репертуарын бақылап, орындаушылық мәнеріне тікелей ықпал еткенімен байланыстыруға болады. Ақынның оған арнайы «Сәлем, Әбдіғали бауырым – жалғызға» атты өлең арнауы да олардың шығармашылық қарым-қатынасының тығыз болғанын аңғартады:

«Сәлем, Әбдіғали бауырым – жалғызға,

Осы әнімді үйрен салғыз да.

Бұл – даусыңа сенің лайық ән,

Толға, бір нүктесін қалғызба!» (Құдайбердіұлы, Еспенбетов және т.б., 2018: 273).

Этнограф С. Қасиманов келтірген деректерде Шәкәрімнің өз әндерін Әбдіғалиға орындатып, оның орындау мәнеріне түзетулер енгізіп отырғаны айтылады. Мәселен, 1924 жылы Жамбасқұдықта өткен бір кездесуде ақынның домбыраның құрылымына өзгеріс енгізіп, қосымша перне тағуы, сондай-ақ орындаушылық техникаға қатысты нақты нұсқаулар беруі оның музыкалық мәтіннің де дәл берілуіне айрықша мән бергенін көрсетеді. Шәкәрімнің орындаушыға «ән әуеніне қарай саусақтар да кербез, әсем қимылдауы керек», «бар әдемілікті айтып отырған әніңе қый, еркін отыр, бет-ауыз, дене, қол қимылдарын ән әуенінің еркіне жібер. Тынысты кең ал, екі ұрт пен ерінді тежей берме» деген мазмұндағы кеңестері мәтін мен әуеннің тұтастығын сақтауға бағытталған талаптарын айғақтайды (Бекхожина, 1989: 8).

Нәтижелер

Ең алдымен, өлең нұсқасында суырдың сыртқы келбеті сипатталғанда, оның терісіне қатысты тек «жасыл» сөзі қолданылатынын атап өткен жөн. Яғни бояу арқылы өзгерген түс нақты, заттық белгі ретінде беріледі. «Бояулы» деген атаудың өзі түстік сипаттауды талап етеді. «Жәрдем» басылымындағы нұсқада «асыл» мен «жасыл» сөздерінің қолданысы:

1. «Болады кейде **жасыл**, кейде сары, Құлпырып, түрленіп тұр жүннің бәрі»;
2. «Бір құс бар тауыс деген жүні **жасыл**»;
3. «Аң бар ма бұ дүниеде менен **асыл**?»;
4. «Жүнім **асыл**, сендерден түрім бөлек».

5. «Жүнің **жасыл** болғанмен, өзің суыр» түрінде болса, бұл нұсқада «асыл» сөзі суырдың астамшыл, менмен бейнесін танытатын «Аң бар ма бұ дүниеде менен асыл?» деген жолда ғана жұмсалған.

Аталған қолжазбада мәтіннің ішкі құрылымының лексикалық деңгейде ұйымдасқаны айқын байқалады. Атап айтқанда, «Бояулы суыр» сюжетіне сәйкес келетін «жасыл» сөзі жүнді сипаттауда жүйелі қолданылған. Сондай-ақ мәтінде қайталау тәсілі қолданылған. Мысалы,

1. «ең» сөзі:

«Ең түбінде бар екен кәрі суыр,
Аяңдап **ең соңында** сол келеді»;

2. «бөлек» сөзі:

«Жүнім жасыл, сендерден **түрім бөлек**», /.../

«**Түрі бөлек**, бұған қайтіп тең келеді?» қайталанып, мәтіннің композициялық тұтастығын күшейтеді. Түпнұсқада:

«**Ін түбінде** бар екен кәрі суыр,
Аяңдап **ең соңында** сол келеді»;

«Жүнім асыл, сендерден **түрім бөлек**», /.../

«**Түрі жат**, бұған қайтіп тең келеді».

Шәкәрім Құдайбердіұлы – қайталау тәсілін шебер қолданған ақындардың бірі. Ақын поэзиясының тілін лексика-функционалды қырынан зерделеген ғалым Б. Момынова осыған қатысты: «Шәкәрім қайталауларының түрі көп, олардың қызмет аясы да кең. Қайталамалардың қызметі туралы О. Бүркіт: «Қайталамалардың соңғы кезде анықталған төрт түрлі қызметі аталып жүр: 1) стильдік-көркемдегіш қызметін атқаратын қайталамалар; 2) семантикалық байланыс қызметін атқаратын қайталамалар; 3) мәтін түзімі қызметін атқаратын қайталамалар; 4) мәтін дамыту қызметін атқаратын қайталамалар» – дейді. Осы аталған қызметтерінің ішінде Шәкәрім өлеңдерінен мысалға келтірілген қайталаулардың мәтінтүзушілік қызметі мен экспрессия тудыруы, мәтіндік ойды дамытуы ерекшелеуге тұрады» (Момынова, 2008: 77). Концепт негіздеуші кілт сөздерді өлеңінің өн бойында қайталап қолдану тәсілінің үлгісін «Анадан алғаш туғанымда» өлеңінен байқауымызға болады. Мысалы: «Жас **өмір – қызық**, оны біл деп», «**Қызықтап өмір** ұнадым мен»; «**Мұқтаждық** – өмір жолы бұл деп», «Көбейді **мұқтаж** жиындап», «Көрсетер **мұқтаж** азап саған» т.с.с. жалпы мәнді айшықтайтын сөздерді қайталап қолданады. «Бояулы суыр» өлеңінің бұл нұсқасында аталған тәсілдің қолданылғаны назар аудартады.

Сонымен, түпнұсқа мен өлеңнің қарастырылып жатқан нұсқасы арасында 24 тілдік айырмашалық бар, оның ішінде:

- а) «Ойлады» – «ойланады», «білмей» – «білмейді»:
 «Бұл суыр түрін көріп **ойланады** (а, 11 буын),
 Бейшара түкті **білмейді**, неге ойлады? (б, 13 буын)
 «Құдайдың сүйген аңы мен екенмін, (с, 11 буын)
 Болдым ғой қасиетті», – деп ойлады» (б, 11 буын)
 және «демей» – «демең»:
 «Тауыс деңдер мені енді, суыр **демең**, (а),
 Қорқыңдар, рұқсатсыз шөпті жемей. (б)
 Жүнім жасыл, сендерден түрім бөлек, (с),

Немене мен суырдың патшасы емей!» (б), – алмасуларын орфографиялық қате есебінен болған айырмашылық деп есептейміз, өйткені ұйқас пен ырғақ бұзылады.

ә) «Адасты – адасыпты», «байқайды» – «байқады», «шөпті» – «шөп те» сияқты морфологиялық айырмашылықтар мәтіннің жалпы мәнін қабылдауға елеулі әсер етпейді. Мұндай алмасулар мәтінді көшіру барысында жіберілген қателермен немесе редакторлық түзетулермен байланысты болуы ықтимал.

б) Фонетикалық айырмашылықтарға «қары» – «кәрі», «дабыс» – «дыбыс» және «тауыс» – «дауыс» мысалдарын жатқызуға болады. Бұлар – жарыспалы сөздер, қазіргі қазақ әдеби тілінде орныққан нұсқалары: *кәрі, дыбыс/ дауыс, тауыс*. Айта кетерлігі, қазақ тілінде «дауыс» тұлғасы кейбір мәтіндерде құс атауына қатысты да қолданылған, яғни «тотықұс» мағынасында ұшырасады. Бұл туралы мәтінтанушы М. Ғұмарова ХХ ғасырдың басында жариялана бастаған «Қамбар батыр» жырына түсініктеме бергенде атап өтеді: «Дауыс* құстай түрленіп, Қоңыраудай алтын күңіреніп... *Дауыс – тоты құс, кейде «тауыс» құс деп те айтылады» (Смирнова, Ғұмарова, 1957: 38).

в) «Әрең» – «эзер», «шықылдап» (шық-шық ету, шықыл қағу; өлеңнің енді бір жолында: «Сайраймын деп қарады **шықыл қағып**») – «шақылдап» (шаңқылдап қатты сөйлеу), «ойланады» («көп» сөзі түсірілді) – «көп ойлады», «айта алмады» – «айтар емес», «бөлек» – «жат» сияқты лексикалық алмасудағы сөздер мағыналары жағынан іргелес болғандықтан, мәтіннің жалпы мазмұны мен қабылдануына айтарлықтай әсер етпейді.

Түпнұсқадағы «Ит қуалап тыққан соң **иесіз үйге**» көшірме қолжазбасында «Ит қуалап тыққан соң **кигіз үйге**» деп берілген. «Кигіз үй» этнографизмі оқиға өткен жерді көзге елестетуді жеңілдеткенімен, асылында «иесіз үй» тұлғасы қолданылған деп топшылаймыз, өйткені иесіз мекен ұғымы (қараусыз, иесіз қалған пана) ақын шығармашылығында негізгі концепт түзуші сөздердің бірі (мысалы: «иесіз қора», «иесіз там» т.б.).

«Таңға жақын өз **інін** эзер (~азар) тапты» жолы «Таңға жақын өз **үйін** әрең тапты» түрінде келтірілген. Бұдан алдын «Ит қуалап тыққан соң кигіз **үйге**» жолымен мағыналық сабақтастықты нығайту мақсатында бұл өлең нұсқасында «үй» сөзі қолданылса керек. «Панчатантра» мен Руми нұсқаларындағы фабулаға сәйкес, жануар бояшуының үйіне тап болып, өз үйіне бөтен күйде оралады.

Түпнұсқадағы:

- «Бір құс бар **тауыс деген** [طويس دېگەن] жүні жасыл,
 Беріпті құдай маған сондай нәсіл.

Болыппын бүгін түнде мен де **тауыс**,

Аң бар ма бұ дүниеде менен асыл?» (кейбір жинақтарда «тауыс» сөзі бас әріппен жазылған) көшірме нұсқасында:

«Бір құс бар **дауыс деген** [د/ؤ سداغان], жүні жасыл,

Беріпті бір құдайым сондай нәсіл.

Болыппын бүгін түнде мен де **сондай**,

Аң бар ма бұ дүниеде менен асыл?» деп берілген. Бұл жерде көшірмеші «дауыстаған» [дауысдаған] – «дауыс деген» дыбыстық ұқсастығына негізделген сөз ойынын қолдануы мүмкін. Бұл жағдайда «тауыс» атауы мәтінде тікелей аталмай, фонетикалық тұрғыдан жақын «дауыс» формасы арқылы беріліп, келесі жолдағы «Болыппын бүгін түнде мен де **сондай**» жолынан алынып тасталған. Сондай-ақ «Құдай маған» тіркесінің «бір құдайым» түрінде берілуі де назар аудартады. Кеңестік кезеңдегі атеистік идеология жағдайында «құдай» сөзінің басылымдарда өзгертіліп берілгені белгілі – Шәкәрім мәтіндеріндегі «құдай» сөзінің редакциясын Қ. Мұхамедхановтың ««Құдай» деген сөзден құдай сақтасын» атты еңбегінде арнайы қарастырған (Мұхамедханов, 2009: 154-179).

Мәнге біршама әсер етуі мүмкін келесі бір айырмашылық кәрі суырдың бояулы суырға қарата айтқан уәжінде көрінеді. «Қане, сен де сайрашы, тауыс болсаң» сөзі бұнда «Қазір інде сайра, ұш, тауыс болсаң» түрінде берілген. Мұндай талап жағдайдың абсурдтық сипатын одан әрі күшейтеді, өйткені оқырман өлеңді оқығанда көз алдына суыр мен тауысты елестетеді. «Ұшып көр» деген талап осы қайшылықты әдейі шиеленістіріп, кейіпкердің жалған бейнесін әшкерелейді.

Ә. Алдажарұлының сөзінен жазылып алынған көшірме қолжазбасы 1912 жылғы «Жәрдем» басылымында жарияланған түпмәтінмен салыстырғанда бірқатар айырмашылықтарға ие болып шықты. Бұл айырмашылықтардың, әсіресе лексикалық алмастырулардың, себебін нақты анықтау айту қиын. Ауызша таралу дәстүрінің ықпалынан, көшіру барысындағы редакторлық түзетулерден болуы мүмкін. Соған қарамастан, аталған қолжазба дербес, тәуелсіз мәтіндік дереккөз ретінде салыстырмалы талдау жүргізуге мүмкіндік береді. Айталық,

«Арғы бетке жете алмай, **жолға түсіп**, Ағын суға күмп етіп кетті батып» деген жолдар 1988 жылғы «Жолсыз жаза» жинағында «**орға түсіп**» түрінде берілген. «Адам не мал, күш көліктің қайта-қайта жүруінен тапталып, тақырланған із, сүрлеу» (Қоңыратбаева, Қалиев және т.б., 2007: 460) мағыналы **жол** «табиғат әсерінен болған немесе қазылған шұңқыр жер» (Манкеева, Шойбеков және т.б., 2009: 712) мағыналы **ор** сөзіне өзгертілген. Осындағы «жол» мен «ор» бейтарап мәнде қолданылса да, бұл алмастыру прагматикаға әсер етуі мүмкін. Қазақ тілінде «жол» лексемасы, әдетте, жағымды немесе бейтарап мағынада жұмсалса (мысалы: ата жолы, жолға түсу, жолын қуу, жолын ашу), «ор» сөзі көбіне бейтарап және жағымсыз коннотативтік реңкке ие: «Орға түсті [құлады]. Жамандыққа душар болды, басына іс түсті. Баяқамай орға түстің мені де алып, Өлдік қой екеуміз де мұнда қалып. Тым болмаса, мен болсам жағасында. Шығарып алмас па едім талды салып» (Ш. Құдайбердиев, Шығ.; Манкеева, Шойбеков және т.б., 2009: 713). Бұл тұста «орға түсу» нұсқасы сәтсіздікке ұшырау, тығырыққа тірелу, құлдырау тәрізді бағалауыш мәнді күшейтуі мүмкін. Қарастырылған қолжазба нұсқасында «жолға түсіп» түрі сақталған. Бұл жағдай қолжазба мәтіннің жекелеген тұстарда бастапқы нұсқаға жақындығын көрсетуі мүмкін және мәтіндік реконструкция барысында қосымша салыстыру материалы ретінде пайдалануға негіз болады.

Қорытынды

Шәкәрім Құдайбердіұлы – қазақ ұлтының рухани-мәдени өмірінде айрықша орын алатын тұлға. Оның идеялары ұлттық әдебиеттің дамуына әсер етіп, қоғамдық ой-сана мен дүниетанымның қалыптасуына елеулі ықпал етті. Мұндай қайраткерлердің шығармашылық мұрасын зерттеу, әсіресе отандық филология үшін, өзектілігін ешқашан жоғалтпайды. Соның ішінде өзектілікке ие бағыттардың бірі – қолжазба мұраларды жүйелі түрде зерделеу. Уақыт өте келе мәтіндердің бұрмалануы, толық сақталмауы немесе мүлде жоғалуы сияқты қауіптер олардың ғылыми айналымға дер кезінде енгізілуін талап етеді. Бұл бағытта бірқатар зерттеулер жүргізіліп келеді.

Аталған жұмыс аясында Шәкәрімнің «Бояулы суыр» өлеңі текстологиялық тұрғыдан қарастырылып, оның әртүрлі нұсқалары салыстырмалы түрде талданды. Талдау нәтижелері мәтін нұсқалары арасындағы айырмашылықтардың тілдің барлық деңгейінде (емле мәселесі зерттеуде қарастырылмаған) барын көрсетті. «Азар» – «әзер», «бейшара» – «бишара», «дыбыс» – «дабыс», «шыны» – «шын», «әбден» – «әбдән», «нағып» – «неғып» сияқты айырмашылықтар төте жазуды қазіргі қазақ кириллицасына көшіру барысында туындайтын транскрипциялық ерекшеліктермен байланысты, бірақ өлеңнің жалпы мәніне нұқсан келтірмейді. Ал «асыл» – «жасыл», «жолға түсіп» – «орға түсіп», «құбылып» – «құлпырып», «қарғыды» – «қарғиды», «таңқалады» – «таңданады» сияқты алмастырулар лексикалық және морфологиялық деңгейлерге қатысты болғандықтан, басылым дайындау кезінде мұқият тексеруді талап етеді.

Мұндай лексикалық және грамматикалық ауытқуларды ғылыми басылымдарда жүйелі түрде салыстырып, түпнұсқаға барынша жақын мәтінді қалпына келтіру – текстология ғылымының негізгі міндеттерінің бірі. Алдағы уақытта қазақ ақын-жазушыларының қолжазба мұраларын толық қамтитын электрондық корпус жасақталады деген үміт бар. Мұндай цифрлық дерекқор мәтіндерді салыстырмалы түрде зерттеуге жаңа мүмкіндік беріп, олардың реконструкциясы мен толықтырылуына бағытталған кейінгі ізденістердің жандануына серпін болары сөзсіз.

Әдебиет

Ерзакович Б., 1982. Қазақтың музыкалық фольклоры. Алматы: Ғылым. 264 б.

Еспенбетов А., 2014. Шығармалары. Т. 1: Шығармалары. Монография. Астана: Фолиант. 368 б.

Жүсіпов Н.Қ., Баратова М.Н., 2014. Шәкәрімнің тұспал өлеңдері. ПМУ Хабаршысы. №3. Б. 106-110.

Күмісбаев Ө., Сүлейменова Ж., 2009. Қазақ тіліндегі парсы поэзиясы. ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы. №4 (49). Б. 71-76.

Қазақ әдеби тілінің сөздігі: он бес томдық, 2007. 6-том. Ж-Ж. Алматы: Арыс. 751 б.

Құдайбердиев Ш., Жармұхамедов М., Дәуітов С., Құдайбердиев А., 1988. Шығармалары: Өлеңдер, дастандар, қара сөздер. Алматы: Жазушы. 560 б.

Құдайбердіұлы Ш., Байғалиев Б., Қасейінұлы Е., 2000. Иманым. Алматы: Арыс. 321 б.

Құдайбердіұлы Ш., Бекхожина Т., 1989. Аманат. Әндер. Алматы: Өнер. 128 б.

Құдайбердіұлы Ш., Еспенбетов А. [т.б.], 2014. Қазақ айнасы. Алматы: Ғылым ордасы. 102 б.

- Құдайбердіұлы Ш., Еспенбетов А. [т.б.], 2018. Шығармалары. Астана: Фолиант. 460 б.
- Құдайбердіұлы Ш., Қайрамбаева М., 2013. Қазақ айнасы (бірінші бөлім). Семей: Абайдың мемлекеттік қорық мұражайы. 105 б.
- Құдайбердіұлы Ш., Мағауин М., 1988. Жолсыз жаза: өлеңдер мен поэмалар. Алматы: Жалын. 253 б.
- Құдайбердіұлы Ш., Пірманов Ә., 2003. Қазақ айнасы: өлеңдер мен поэмалар. Алматы: Атамұра. 294 б.
- Манкеева Ж., Шойбеков Р. [т.б.], 2009. Қазақ әдеби тілінің сөздігі: он бес томдық. 11-том. М–О. Алматы: Арыс. 750 б.
- Момынова Б., 2008. Шәкәрім поэзиясының тілі (лексика-функционалды ракурс). Алматы: Арыс. 256 б.
- Мұхамедханова Қ. [т.б.], 2009. Шәкәрім мен Қайым. Тағдырлас. Астана: Фолиант. 336 б.
- Руми М.Дж., Урманов А., 2010. Избранные рассказы из «Маснави». М.: Издательская группа «САД». 176 с.
- Смагулова А.Т., Еспенбетов А.С., Ердембеков Б.А., 2024. Шәкәрім поэзиясындағы текстология мәселелері. Қарағанды университетінің хабаршысы. Филология сериясы. №29, 1(113). Б. 119–127.
- Смагулова А.Т., Әубәкір Ж.М., Мағазбеков Н.Ж., 2025. Шәкәрім Құдайбердіұлы өлеңдерінің түпнұсқасын түзудегі мәтінтану және деректану принциптері. Керуен. №4 (89). Б. 136–146.
- Смирнова Н.С., Ғұмарова М.Ф., 1957. Қамбар батыр. Алматы: Қазақ ССР Ғылым Академиясының баспасы. 126 б.
- Сыркина А.Я., 2020. Панчатантра. М.: Наука. 414 с.

Reference

- Erzakovich B., 1982. Qazaqtyng muzyqalyq folklory [Kazakh musical folklore]. Almaty: Gylym. 264 p. [in Kazakh].
- Espenbetov A., 2014. Shygarmalary. T. 1: Shygarmalary. Monografiya [Works. Vol. 1: Works. Monograph]. Astana: Foliant. 368 p. [in Kazakh].
- Zhusipov N.Q., Baratova M.N., 2014. Shakarimning tuspal olengderi [Allegorical poems of Shakarim], PMU Habarshysy, 3. P. 106-110. [in Kazakh].
- Kumisbaev O., Suleimenova Zh., 2009. Qazaq tilindegi parsy poeziyasi [Persian poetry in the Kazakh language], QazUU Habarshysy. Shygystanu seriyasy, 4 (49). P. 71-76. [in Kazakh].
- Qazaq adebi tilining sozdigi: on bes tomdyq [Dictionary of the Kazakh literary language: in fifteen volumes], 2007. Vol. 6. Zh-Zh. Almaty: Arys. 751 p. [in Kazakh].
- Qudaiberdiev Sh., Zhamruhamedov M., Dauitov S., Qudaiberdiev A., 1988. Shygarmalary: Olengder, dastandar, qara sozder [Works: Poems, epics, prose]. Almaty: Zhazushy. 560 p. [in Kazakh].
- Qudaiberdiuly Sh., Baigaliev B., Qaseiinuly E., 2000. Imanym [My faith]. Almaty: Arys. 321 p. [in Kazakh].
- Qudaiberdiuly Sh., Bekhozhina T., 1989. Amanat. Ander [Bequest. Songs]. Almaty: Oner. 128 p. [in Kazakh].

Qudaiberdiuly Sh., Espenbetov A. et al., 2014. Qazaq ainasy [Kazakh mirror]. Almaty: Gylym ordasy. 102 p. [in Kazakh].

Qudaiberdiuly Sh., Espenbetov A. et al., 2018. Shygarmalary [Works]. Astana: Foliant. 460 p. [in Kazakh].

Qudaiberdiuly Sh., Qairambaeva M., 2013. Qazaq ainasy (birinshi bolim) [Kazakh mirror (Part 1)]. Semei: Abai State Historical and Memorial Museum. 105 p. [in Kazakh].

Qudaiberdiuly Sh., Magauin M., 1988. Zholsyz zhaza: óleńder men poemalar [Unjust punishment: poems and verses]. Almaty: Zhalyń. 253 p. [in Kazakh].

Qudaiberdiuly Sh., Pirmanov A., 2003. Qazaq ainasy: olengder men poemalar [Kazakh mirror: poems and verses]. Almaty: Atamura. 294 p. [in Kazakh].

Mankeeva Zh., Shoibekov R. et al., 2009. Qazaq adebi tilining sozdigi: on bes tomdyq [Dictionary of the Kazakh literary language: in fifteen volumes]. Vol. 11. M-O. Almaty: Arys. 750 p. [in Kazakh].

Momynova B., 2008. Shakarim poeziyasynyng tili (leksika-funktsionaldy raqurs) [Language of Shakarim's poetry (lexical-functional aspect)]. Almaty: Arys. 256 p. [in Kazakh].

Muhammedkhanova Q. et al., 2009. Shakarim men Qaiym. Tagdyrlas [Shakarim and Qaiym. Shared fate]. Astana: Foliant. 336 p. [in Kazakh].

Rumi M.J., Urmanov A., 2010. Izbrannye rasskazy iz «Masnavi» [Selected stories from the «Masnavi»]. Moscow: Izdatel'skaya gruppa «SAD». 176 p. [in Russian].

Smagulova A.T., Espenbetov A.S., Erdembekov B.A., 2024. Shakarim poeziyasindagy tekstologiya maseleleri [Textological issues in Shakarim's poetry], Qaragandy universitetining habarshysy. Filologiya seriyasy, 29, 1(113). P. 119-127. [in Kazakh].

Smagulova A.T., Aubakir Zh.M., Magazbekov N.Zh., 2025. Shakarim Qudaiberdiuly olengderining tupnusqasyn tuzudegi matintanu zhane derektanu printsipteri [Textological and source-study principles in restoring the original texts of Shakarim Qudaiberdiuly's poems], Keruen, 4 (89). P. 136–146. [in Kazakh].

Smirnova N.S., Gumarova M.G., 1957. Qambar batyr [Kambar batyr]. Almaty: Qazaq SSR Gylym Akademiyasynyng baspasy. 126 p. [in Kazakh].

Syrkina A.Ya., 2020. Panchatantra [Panchatantra]. Moscow: Nauka. 414 p. [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет:

Шаяхимов Дәулет Қуандықұлы, ф.ғ.к., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Абай көш., 76, Көкшетау, Қазақстан Республикасы.

Таңсықбай Әділет Қыдырбекұлы, PhD, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Абай көш., 76, Көкшетау, Қазақстан Республикасы.

Кенжалин Қуанышбек Кәрімұлы, PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қажымұқан көш., 11, Астана, Қазақстан Республикасы.

Scopus ID: 57213160947

Аубакирова Ботагоз Карабаевна, п.ғ.м., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Абай көш., 76, Көкшетау, Қазақстан Республикасы.

Information about authors:

Shayakhimov Daulet Kuandykovich, Candidate of Philological Sciences, Shokan Ualikhanov Kokshetau University, 76 Abai Str., Kokshetau, Republic of Kazakhstan.

Tansykbay Adilet Kydyrbekuly, PhD, Shokan Ualikhanov Kokshetau University, 76 Abai Str., Kokshetau, Republic of Kazakhstan.

Kenzhalin Kuanyshbek Karimuly, PhD, Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 11 Kazhymukan Str., Astana, Republic of Kazakhstan.

Scopus ID: 57213160947

Aubakirova Botagoz Karabaevna, Master of Pedagogical Sciences, Shokan Ualikhanov Kokshetau University, 76 Abai Str., Kokshetau, Republic of Kazakhstan.

Сведения об авторах:

Шаяхимов Даулет Куандыкович, к.филол.н., Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, ул. Абая, 76, Кокшетау, Республика Казахстан.

Тансыкбай Адилет Кыдырбекулы, PhD, Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, ул. Абая, 76, Кокшетау, Республика Казахстан.

Кенжалин Куанышбек Каримович, PhD, доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. Казымукана, 11, Астана, Республика Казахстан.

Scopus ID: 57213160947

Аубакирова Ботагоз Карабаевна, магистр педагогических наук, Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, ул. Абая, 76, г. Кокшетау, Республика Казахстан.

Авторларлық үлес:

Д.Қ. Шаяхимов зерттеу тұжырымдамасын әзірледі, зерттеу материалдарын (қолжазбаны) ұсынды, мәтіндік талдау жасады.

Ә.Қ. Таңсықбай әдеби шолу жасап, салыстырмалы талдау жүргізді, сондай-ақ мақаланы баспаға дайындады.

Қ.К. Кенжалин қолжазба мәтіндерді транскрипциялады, деректерді дайындады, әдеби шолуды жасауға қатысты.

Б.К. Аубакирова әдеби шолу жасап, материалды талдады, әдебиеттер тізімін құрды.

Author Contributions:

D. Shayakhimov developed the research concept, provided the research materials (manuscript), and conducted the textual analysis.

A. Tansykbay carried out the literature review, conducted the comparative analysis, and prepared the article for publication.

K. Kenzhalin transcribed the manuscript texts, prepared the data, and contributed to the literature review.

B. Aubakirova conducted the literature review, analyzed the material, and compiled the list of references.

Вклад авторов:

Д.К. Шаяхимов разработал концепцию исследования, предоставил исследовательские материалы (рукопись), выполнил текстологический анализ.

А.К. Тансықбай провёл обзор литературы, осуществил сравнительный анализ, а также подготовил статью к публикации.

К.К. Кенжалин выполнил транскрипцию рукописных текстов, подготовил данные, участвовал в проведении обзора литературы.

Б.К. Аубакирова провела обзор литературы, проанализировала материал, составила список литературы.

Conflict of Interest.

There is no conflict of interest related to this article.

Мүдделер қақтығысы:

Мақалаға байланысты мүдде қақтығысы жоқ.

Конфликт интересов.

Нет конфликта интересов, связанного со статьей.